

Andrei HARBATSKI

Patriotyzm w świadomości uczniów X i XI klasy okręgu witebskiego na Białorusi

Na początku XX wieku historia na pierwszy plan wysunęła problem współczesnego patriotyzmu, nakierowawszy swoją uwagę na działalność i rozwój jednostki, jej edukację, kulturę oraz duchowość. Coraz bardziej uwyrażnia się związek nauki z moralnością. Bez względu na czas, wielką uwagę poświęcano wychowaniu młodzieży – tym, którzy „jutro” będą określać kierunek polityki państwa oraz jej strategię. Dzisiaj wśród tejże młodzieży coraz bardziej zakorzenia się nihilizm, niechęć do służby w wojsku, brak zainteresowania historią swego narodu oraz niepewność jutra.

Nowe socjalno-ekonomiczne i polityczne warunki, w których przyszło żyć białoruskiemu społeczeństwu wymagają także innowacyjnych technologii wychowawczych, nowego podejścia do problemu wychowania jako takiego oraz wychowania w duchu patriotycznym. Dzisiaj nasze społeczeństwo współpracując z naukowcami powinno wnikać w istotę patriotyzmu, nadać mu głęboki sens i uświadomić jego wielką społeczną rolę oraz złożoność całego problemu dotyczącego wychowania w duchu patriotycznym w dzisiejszym świecie. Dokładnie wyznaczyć drogę jego rozwoju.

Głównym celem wychowawczej i informacyjno-ideologicznej pracy z uczniami jest wzbudzenie w nich poczucia godności narodowej oraz głębokiego szacunku dla państwowych symboli, przez które przemawia ideologia państwa.

Ideologiczna i ideowo-wychowawcza praca z uczniami i młodzieżą studencką formułuje aktywną jej postawę, a także pomaga przyjąć temu młodemu pokoleniu główne wartości, idee i przekonania, które odzwierciedlają sedno białoruskiej państwowości.

Główną zasadą organizacji wychowawczej i ideologicznej pracy jest zakorzenie się różnego rodzaju form i metod społeczno-patriotycznego i ideowo-moralnego wychowania uczniów i studentów. Ideologia państwa powinna opierać się na miłości do swej ziemi, szacunku dla ludzi i poczuciu godności narodowej. To właśnie jest ideologia patriotyzmu. Jest ona tworem konstruktywnym, gdyż przede wszystkim ukierunkowana jest na tworzenie. Patriotyzm wspomaga formułowanie się w młodym człowieku gotowości do wykonania społecznego obowiązku we wszystkich sferach państwowej i społecznej działalności oraz jest ważnym czynnikiem zabezpieczenia stabilizacji w społeczeństwie. Człowiek, który pozbawiony jest patriotycznych uczuć jest niczym obcy we własnym kraju.

Aktywną formą przejawiania się patriotyzmu jest konkretna działalność na rzecz Ojczyzny, a także służba interesom narodu. Patriotyczna działalność może mieć róż-

norodną postać: może przybrać formę obrony swego kraju, sumiennej pracy na jego korzyść, ofiarnego służenia, czy też umiejętności walki o jego najważniejsze interesy.

Dzisiaj patriotyzm występuje w roli duchowego trzonu odrodzenia Białorusi. Bez patriotycznych uczuć niemożliwa jest obrona suwerenności jakiegokolwiek kraju, ochrona jego narodowo-politycznych interesów ani społeczny rozwój.

Do duchowo-moralnych fundamentów patriotyzmu można zaliczyć:

- miłość do Ojczyzny;
- poczucie godności narodowej;
- zwrot ku historii kraju, obrona pomników narodowych oraz kulturowej spuścizny;
- odpowiedzialność za los państwa, jego przyszłość;
- rozsławianie dobrego imienia swego państwa;
- szacunek dla państwowych symboli;
- gotowość do obrony Ojczyzny.

Rozważając dalej o teoretycznej istocie patriotyzmu, warto zaznaczyć, iż często rozumie się go w zbyt prosty sposób, jedynie przez pryzmat uczuć, jako miłość do swego kraju. Jeżeli chodzi o patriotyczną świadomość i działalność to niestety, nie są one uważane za ważne elementy w strukturze patriotyzmu, bez których niemożliwe jest wychowanie. Białoruski naukowiec S. S. Kacewicz potwierdza ich ważną rolę przyznając, że głównymi elementami struktury patriotyzmu, pomiędzy którymi istnieje więź i wzajemne oddziaływanie, są duchowy, emocjonalno-uczuciowy oraz praktyczny komponent. W związku z taką budową patriotyzmu jego sedno składa się z wychowania patriotycznej świadomości, uczuć oraz patriotycznych uczynków i działań.

Patriotyczna świadomość – zrozumienie przez człowieka istoty patriotyzmu, zdolność określenia swojej postawy wobec różnorodnych jego przejawów. Rdzeniem patriotycznej świadomości jest wiedza na temat swego rodzinnego kraju, jego historii i współczesności, znajomość narodowego języka i literatury, niepisanej narodowej twórczości oraz narodowej kultury.

Kacewicz stwierdza również, że ważne miejsce w strukturze patriotycznej świadomości zajmują motywacje, czyli siły nadające energię zachowaniu i ukierunkowujące je na osiągnięcie zadowalającego subiekta celu, świadomy powód, który leży u podstaw podejmowanych czynności. Niekiedy w związku z ilością występujących motywów działania, niezwykle ciężko wyznaczyć jest ten główny, przewodni. Motywacje, tak jak inne subiektywne stymulatory wpływające na sposób życia, formułują się dzięki potrzebom i interesom, lecz w odróżnieniu od nich występują w postaci dokładnie uświadomionych celów postępowania, oczekiwanego wyniku, który człowiek pragnie osiągnąć w procesie zaspokojenia powstałej potrzeby.

Pod pojęciem narodowej świadomości jednostki zwykle rozumie się uświadomienie sobie przez nią swojej przynależności do pewnej grupy etnicznej, swego miejsca i roli odgrywanej w tej społeczności, a także solidaryzowanie się z losem narodu, poszanowanie ojczystego języka, zwyczajów oraz obrzędów.

Samoświadomość jednostki – system utartych wyobrażeń, które indywidualnie ma o sobie samym jako o istocie społecznej, swoich stosunkach z otaczającym go

światem i ludźmi, postępowaniu i działalności, myślach, uczuciach, a także całej różnorodności cech osoby, na podstawie których klaruje się obraz własnego „JA”¹.

Pod wpływem, jakich bodźców kształtuje się samoświadomość jednostki? Wyniki badań świadczą o tym, iż główną siłą napędową jest tu proces nauczania. W wyniku uzyskanej wiedzy u uczniów i studentów kształtuje się patriotyczny światopogląd. Warto zwrócić uwagę na badania przeprowadzone wśród uczniów starszych klas.

Mechanizm wdrażania patriotycznego światopoglądu w działalność subiekta jest dość złożony. Występując w roli duchowego monolitu stoi w opozycji do obiektywnych potrzeb w działalności subiekta, grupy, klasy, etnosu, czy też społeczeństwa. Związek ich jest niestały, ruchomy i dynamiczny. Działalność niweluje jednostronność patriotycznego światopoglądu i potrzeb, umożliwiając przy tym dynamizację ich wzajemnego przenikania się. Takie badania działalności są współcześnie aktualne. Jeżeli, zaś chodzi o sedno działań społecznych, to istnieje w nim proces przenikania się patriotycznego światopoglądu i potrzeb, a szerzej ujmując obiektywnych i subiektywnych sił napędowych.

Inaczej mówiąc, proces działalności jest przobrażaniem się patriotycznego światopoglądu w obiektywizm i ponowną przemianą z obiektywizmu w pierwotną postać. Przy tym patriotyczny (subiektywny) światopogląd traktuje się jako aktywny, ciągle przeobrażający się element społecznej rzeczywistości, który zabezpiecza mechanizm rozwoju zdolności do wykonywania wszelkich życiowych funkcji całej ludzkości. Logika takiego rodzaju przeobrażania się subiektywnej siły napędowej w obiektywne potrzeby wyznacza teoretyczno-metodologiczną podstawę dla socjalizacji w duchu patriotycznym współczesnej młodzieży.

Dla potwierdzenia tego, że uczniowie starszych klas, w swych działaniach kierują się patriotycznym światopoglądem oraz odzwierciedlenia jego stanu i dynamiki rozwoju, w 2004 roku w Witebsku i witebskiem okręgu przeprowadzono szereg specjalistycznych badań. Przepytano 800 respondentów, a wśród nich miejskich oraz wiejskich uczniów klas X i XI (liczba przepytanych uczniów klas X – 198 (25%) i XI – 187 (23%) uczących się w mieście; liczba przepytanych uczniów klas X – 241 (30%) i XI – 174 (22%) uczących się na wsi).

Bazując na określonych metodologicznych pozycjach, naukowcy sformułowali konkretną hipotezę – „na dzień dzisiejszy mechanizm wdrażania patriotycznego światopoglądu w działalność współczesnej młodzieży nie jest dość wnikliwie przeanalizowany. Jego ideologia nie odpowiada teraźniejszym realiom, dlatego też w związku z tym ma on infantylnie – pasywny, a nawet konsumpcyjny charakter”.

W dzisiejszych czasach paradygmat socjologicznego poznania zawiera się w tym, że w samym gnoseologicznym procesie powinny znajdować się wzorcowe matryce (kategorie), które sprzyjałyby wykryciu mijania się ich ze zwykłymi przedmiotami orientacji (w tym także z patriotycznymi) dzisiejszego pokolenia. Według naukowców jest to jeden z metodologicznych komponentów, który składa się na obiektywne

¹ S. S. Kacewicz, *Patriotyczne wychowanie uczniów: wydanie popularno-naukowe*, Brześć 2005, s. 6-9.

poznanie socjalnej rzeczywistości i odpowiedź na pytanie jak odzwierciedla się ona i ocenia w świadomości ludzi? Tylko w tym wypadku patriotyczny światopogląd może realizować swoją socjalno-praktyczną funkcję i aktywizować społeczno-patriotyczną działalność współczesnej młodzieży.

Naukowcy Uniwersytetu w Witebsku dokonali próby przeanalizowania jak uczniowie X i XI klas rozumieją pojęcie patriotycznego światopoglądu. Wychowankom zostało przedstawione następujące pytanie: „Powiedz, która z przedstawionych definicji patriotycznego światopoglądu najbardziej odpowiada twoim przekonaniom?” Wyniki przedstawiono (w %) w tabeli 1.

Tabela 1. Rozumienie pojęcia „patriotyczny światopogląd” przez uczniów X i XI klasy szkół w Witebsku i w witebskim okręgu

Warianty odpowiedzi	Szkoły w Witebsku		Szkoły witebskiego okręgu		Średnia
	X klasa	XI klasa	X klasa	XI klasa	
1. Patriotyczny światopogląd – sposób postrzegania świata odzwierciedlający się w miłości do miejsca urodzenia i dorastania	31	60	23	32	36
2. Patriotyczny światopogląd – sposób postrzegania i odbierania świata odzwierciedlający się w szacunku dla ojczystego języka, narodowej kultury oraz tradycji i zwyczajów	27	63	36	26	38
3. Patriotyczny światopogląd – to nie tylko miłość do ojczystego języka i narodowej kultury, ale również szacunek dla państwowych symboli narodowych (flagi, herbu, hymnu), fundamentów konstytucyjnego ustroju oraz państwowej ideologii	32	74	44	48	49
4. Patriotyczny światopogląd – system patriotycznych poglądów i ideałów odpowiedni dla danego etnosu, mówiący o otaczającej go etnopolitycznej przestrzeni, a także o jego miejscu w niej	16	25	19	17	19

Źródło: A. W. Russiecki, L. A. Goszczenko, E. A. Kapitanowa, *Patriotyczny sposób postrzegania świata uczniów klas starszych*, „Problemy wychowania” 2005, nr 4, s. 7

Jak wywnioskować można z udzielonych przez respondentów odpowiedzi, patriotyczny światopogląd jest złożonym duchowym tworem. Jego komponenty dopełniają się i wzajemnie wzbogacają. Wśród wymienionych wariantów odpowiedzi, dla najstarszych klas, najbardziej istotnym i aktualnym okazał się punkt trzeci. Warto podkreślić również to, że większość witebskich uczniów XI klas (62%), po zakończeniu szkoły średniej zadeklarowała chęć podjęcia nauki na uczelniach wyższych.

Dzięki wynikom przedstawionym powyżej mamy możliwość zorientowania się jak uczniowie rozumieją pojęcie patriotycznego światopoglądu, elementy którego uzupełniają się i wzajemnie warunkują.

Można zatem powiedzieć, że patriotyczny światopogląd występuje w roli kompleksowej, patriotycznej socjokulturowej matrycy, przy pomocy której ocenia się etnopolityczną rzeczywistość.

Jednocześnie wspomniani już naukowcy dokonali próby odpowiedzi na pytanie, na ile powszechny patriotyczny światopogląd dzisiejszego studenta mija się (jeżeli w ogóle taki proces ma miejsce) z wzorcową matrycą. W związku z tym zadali respondentom szereg powiązanych ze sobą pytań. Pierwsze z nich brzmiało: „Czy uważa Pan siebie za obywatela Republiki Białorusi niezależnie od Pańskiego obywatelstwa?” Wyniki przedstawione (w %) w tabeli nr 2.

Tabela 2. Stosunek uczniów do obywatelstwa w Republice Białoruś

Warianty odpowiedzi	Szkoły w Witebsku		Szkoły witebskiego okręgu		Średnia
	X klasa	XI klasa	X klasa	XI klasa	
1. Tak	70,2	70,6	74,3	75,8	72,7
2. Nie	4,5	14,4	4,1	9,8	8,3
3. Nie jestem pewien	25,3	15	21,6	14,4	19

Źródło: A. W. Russiecki, L. A. Goszczenko, E. A. Kapitanowa, *Patriotyczny sposób...*, op. cit., s. 8

Dla potwierdzenia wypowiedzi badanych studentów zadawano im kolejne pytanie: „Co zrobiłby Pan, gdyby miał Pan możliwość zmiany swojego obywatelstwa?” Wyniki przedstawione (w %) w tabeli nr 3.

Tabela 3. Poglądy uczniów na możliwości zmian swojego obywatelstwa

Warianty odpowiedzi	Szkoły w Witebsku		Szkoły witebskiego okręgu		Średnia
	X klasa	XI klasa	X klasa	XI klasa	
1. Chętnie zmieniłbym obywatelstwo	10,9	18,8	7,3	15,5	13,1
2. Zmieniłbym je pod warunkiem, że byłoby to dla mnie wygodne i korzystne	56,3	56,7	36,9	53,4	50,8
3. Absolutnie nie	19,5	22,6	42,5	18,4	25,8
4. Nie jestem pewien	13,3	1,9	13,4	12,7	10,3

Źródło: A. W. Russiecki, L. A. Goszczenko, E. A. Kapitanowa, *Patriotyczny sposób...*, op. cit., s. 8

Naukowcy sprawdzili również, jaki procent respondentów gotowy byłby zmienić swoje obywatelstwo i wyjechać z Białorusi na zawsze lub na bardzo długi czas.

Tabela 4. Procent uczniów gotowych zmienić swoje obywatelstwo i wyjechać z Białorusi na zawsze lub na bardzo długi czas

Warianty odpowiedzi	Szkoły w Witebsku		Szkoły witebskiego okręgu		Średnia
	X klasa	XI klasa	X klasa	XI klasa	
1. Z całą pewnością wyjechałbym	9,2	11,6	5,7	10,1	9,2
2. Wyjechałbym, ale pod warunkiem obietnicy dobrobytu za granicą	38	37,5	23,6	43,5	35,6
3. Wyjechałbym, ale na krótki czas	31,4	29,6	32,5	33,3	31,7
4. Szybciej niż tak	13,1	10,5	18,4	7,1	12,3
5. Absolutnie nie	4,6	2,2	9,4	2,4	4,6
6. Nie jestem pewien	3,9	8,6	10,4	3,6	6,6

Źródło: A. W. Russiecki, L. A. Goszczenko, E. A. Kapitanowa, *Patriotyczny sposób...*, op. cit., s. 8

Poddając analizie tabele nr 3 i 4 można mówić o pewnym „zatarciu się” patriotycznego światopoglądu badanych, który w znacznej mierze obniża ich moralno-społeczną działalność².

Analizując wyniki zebrane we wszystkich tabelach można stwierdzić, że większość uczniów starszych klas dostatecznie jasno i dobitnie rozumie patriotyczny światopogląd jako system moralno-społecznych i patriotycznych poglądów człowieka na otaczające go patriotyczne środowisko i etnopolityczną rzeczywistość. Nie stanowi on jednak jeszcze (patriotyczny światopogląd) dla nich wartości niezbędnej. W codziennej działalności uczniowie kierują się zwyczajnym światopoglądem, który ma sprzeczny i nieusystematyzowany charakter oraz nie został dotychczas opracowany w filozoficzno-socjologicznej i psychologiczno-pedagogicznej literaturze. Pomiędzy naukowo potwierdzonym i zwyczajnym światopoglądem istnieją znaczące różnice.

W jednym wystąpieniu niemożliwe jest przeanalizowanie całej struktury patriotyzmu, dlatego chciałbym zwrócić uwagę na jeszcze jedno ważne dla naszego kraju zagadnienie – narodowo-kulturowe samouświadomienie.

Patriotyczne wychowanie nie jest możliwe bez wzrostu narodowo-kulturowego samouświadomienia, a socjologiczne dane świadczą o tym, że białoruscy uczniowie mają je rozwinięte na prawidłowym poziomie. Ważny okazuje się dla nich rozwój

² A. W. Rusiecki, L. A. Goszczenko, E. A. Kapitanowa, *Patriotyczny sposób...*, op. cit., s. 5-8.

białoruskiej kultury (84,7%), znajomość historii Białorusi (81,7%) oraz białoruskiego języka (70,9%)³. W ostatnim czasie w narodowo-kulturowej świadomości uczniów i studentów naszego kraju ważne miejsce zaczęła zajmować religia. Od zawsze była ona dobrym sposobem na przekazanie duchowych zdobyczy dla kolejnych pokoleń, asekuracją więzi pomiędzy czasem a pokoleniami. Muzyka, obrazy, prace znakomych teologów, święte księgi, architektoniczna doskonałość i piękno soborów oraz Cerkwi jest ważnym elementem ogólnoludzkiej i narodowej kultury.

Dla białoruskiej, tak jak i dla wielu innych narodowych kultur, fundamentalnymi wartościami były ogólnoludzkie moralne zasady oraz religijne moralne ideały takie jak: dobroć, miłosierdzie, współczucie, czy miłość do bliźniego. To one dodawały natchnienia artystom, poetom, muzykom, czy dowódcom wojsk.

Dzisiaj, w naszym kraju, większość nauczycieli i naukowców rozumie, że bez odrodzenia się religii we wszystkich jej formach: odprawianiu posług religijnych, sakramentach, modlitwie, Adwencie, rozwinięciu się religijnych organizacji i szkół oraz kulturalnych towarzystw niemożliwe jest odrodzenie się narodowej kultury. To właśnie ci działacze kreują myśl, że przyszłość w znacznym stopniu zależy od tego, czy uda się wskrzesić historycznie określony tryb życia Białorusinów, uświadomić sobie swoją misję jako obrońców białoruskiej narodowej idei oraz spadkobierców duchowego skarbu wielowiekowej historii naszego narodu i kraju.

Jakie są obecnie w naszym państwie perspektywy wychowania w duchu patriotycznym?

Wraz z pojawieniem się nowej socjalno-ekonomicznej i politycznej sytuacji w państwie dała się odczuć pewna konieczność co do nowego podejścia dotyczącego wychowania w duchu patriotyzmu.

Perspektyw można doszukiwać się w tym, że dzisiaj istotą patriotyzmu są: białoruska narodowa kultura, czyli język, obrzędy, zwyczaje, folklor, tradycje, tryb życia Białorusinów, przeszłość i współczesna kultura narodu białoruskiego; zdobyczą narodu stają się najlepsze tradycje kultywowane przez poszczególne wyznania i religie; w szkołach oraz w innych naukowych instytucjach wychowanie w duchu patriotyzmu zaczęło opierać się na historycznych fundamentach, czyli znajomości przeszłości oraz bohaterów swego narodu, którzy wnieśli znaczący wkład w narodziny i rozwój państwa; obecnie, podczas wychowania patriotycznego, w szkołach wyższych wykorzystuje się możliwości narodowej pedagogiki i krajoznawstwa; ważnym faktem jest także to, że wzrósł poziom profesjonalizmu, teoretycznego i metodycznego przygotowania nauczycieli oraz rozwinęła się ich samoświadomość.

³ A. B. Rolkiewicz, *Patriotyczne wychowanie młodzieży – ważne kierunki białoruskiego wychowania*, „Problemy wychowania” 2007, nr 1, s. 4.